

JEREB BOTOND

*Mitől realista a realista?
A politikai realizmus politikaelméleti
fogalmának dilemmái*

What makes a realist a realist?

The dilemmas of the political theoretical concept of political realism

Absztrakt

A dolgozat a politikai realizmus mint politikaelméleti fogalom tartalmát hivatott körbejárni, reflektálva a kortárs politikaelméleti diskurzus realista fordulatra és az angolszász politikai realizmus iránt tanúsított, utóbbi években egyre fokozódó nemzetközi figyelem esetleges okaira. A politikai realizmus fogalmi meghatározását a politikai tudással, politikai valósággal, politikai cselekvéssel és politikai utópiával ápoltságának fényében kívánom bemutatni, rávilágítva a realizmus antimoralista és antiutópista vonásaira egyaránt. A hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése mellett így definíciós törekvéssel élve helyezem el a politikaelmélet zárt rendszerében a politikai realizmus fogalmát, mint egy, a politika autonómiáját hirdető, a politikai tudás gyakorlati fókuszára támaszkodó gondolati beállítódást, amelynek elsődleges küldetése a politika sajátos eszközeinek és céljainak figyelembevételével a politikaelmélet és a gyakorlati politikai cselekvés között fellelhető ellentmondások áthidalása. E síkon száll vitába a politikai moralizmus és a politikai utópizmus idealizmusával és teremt meg sajátos politikaképét, amelyben a hatalom, a legitimitás, a rend és a cselekvés kiemelt fogalmakká válnak.

Kulcsszavak: politikai realizmus, antimoralizmus, antiutópizmus, politikai tudás, politikai valóság, politikai cselekvés

Abstract

The paper aims to explore the content of political realism as a concept in political theory, reflecting on the realist turn in contemporary political theory discourse and the possible reasons for the increasing international attention to Anglo-Saxon political realism in recent years. I will present a conceptual definition of political realism in the light of its relationship to political knowledge, political reality, political action, and political utopia, highlighting both its anti-moralistic and anti-utopian features. In addition to a review of the domestic and international literature, I will attempt to define the concept of political realism as a way of placing it within the closed system of political theory, as a way of thinking that proclaims the autonomy of politics, that relies on the practical focus of political knowledge, and that has as its primary

mission the bridging of the contradictions between political theory and political action in practice, taking into account the specific means and ends of politics. It is on this plane that he contests the idealism of political moralism and political utopianism and creates his own political image, in which power, legitimacy, order and action become prominent concepts.

Keywords: political realism, anti-moralism, anti-utopianism, political knowledge, political reality, political action

Bevezetés

Az elmúlt évek politikaelméleti diskurzusának meghatározó irányvonalává vált a politikai realizmus kérdésköre. A felélénkülő szakmai eszmecserre pedig a politika és kiváltképp a politikatudomány iránt érdeklődő közvélemény figyelmét is felkeltette. A politikai realizmus politikaelméleti alapjainak évszázados gyökerei, továbbá a kortárs – legfőképp angolszász – politikaelméleti realizmus sokszínűsége és az azt övező tudományos nyilvánosság azonban jó néhány kérdést vet fel a fogalom tényleges meghatározása tekintetében.

Jelen dolgozat arra tesz kísérletet, hogy bemutassa azokat a központi fogalmakat, amelyek alaposabb feltárása és ismerete nélkül a politikai realizmus fogalma sem érthető meg annak teljességében. Kiindulási pontjának tekinti, hogy a kortárs politikai realizmus (1) nem egy normatív kritériumok által jól körülírt, zárt politikaelméletként, hanem sokkal inkább egy, a politika tanulmányozására irányuló olyan megközelítésként írható le helyesen, amelynek célja a politikai cselekvés számára történő elméleti segítségnyújtás. Másrészt, (2) hogy tartalmában egyszerre antimoralista – vagyis vitatja az etika kizárólagosságát a politika szférái felett – és antiutópista – következésképp vitatja a politikai cselekvés során a valóságtól magát függetlenítő elméletek és izmusok létjogát.

A dolgozat relevanciáját a politikai realizmus kortárs politikaelméleti diskurzusban betöltött szerepe, a nemzetközi szakirodalom magyar politikaelméleti kisugárzásának mértéke és a realizmus fogalma körül kibontakozó bizonytalanság ténye adja. Számos esetben fogalmi összemosás történik a nemzetközi kapcsolatok realizmusa és a politikaelméleti realizmus között. Utóbbi fogalmi meghatározásában pedig elmosódik az antimoralista és antiutópista vonások szétválasztása, a realizmus hagyományának figyelembevétele vagy éppen a politikai filozófiai megalapozottság igénye.

Az esetleges bizonytalanságok tisztázásának és a politikai realizmus tartalmi meghatározásának érdekében így a további kérdéseket körbejárva kívánom feltárni a politikai realizmus politikaelméleti dilemmáit:

1. Milyen kapcsolatban áll a politikai realizmus a politikai tudás és valóság koncepciójával?
2. Milyen politikaelméleti alapjai vannak a politikai realizmus antiutópista ismertetőjegyének?
3. Milyen politikaelméleti alapjai vannak a politikai realizmus antimoralista ismertetőjegyének?
4. Mivel magyarázható a politikai realizmus politikai cselekvés elsőbbségére irányuló fókuszáltsága?

Mindezeket figyelembe véve a dolgozat így (1) részletesen bemutatja a politikai tudásról és valóságról alkotott politikaelméleti felfogásokat és párhuzamba állítja azokat a politikai realizmus főbb gondolati alapvetéseivel, annak érdekében, hogy koherens képet tudjon adni a realizmus politikai tudással és valósággal ápolat kapcsolatáról. Segítve ezzel a realizmus politikaképeinek meghatározását és disztinktív beállítódásának értelmezését, továbbá a kortárs politikaelméleti realizmus szakirodalmi áttekintése mentén feltárja annak (2) antimoralizmusát és (3) antiutópizmusát, válasszal szolgálva a politikai realizmus (4) politikai cselekvéssel kapcsolatos koncepcióira is. Mindezeket követően pedig egy (5) átfogó, a politikai realizmus filozófiai igényű fogalmát megadni képes definíció megalkotásával hozzájárul a szakirodalom és a kibontakozó politikaelméleti diskurzus helyes értelmezésének elősegítéséhez.

Politikai tudás és valóság

Annak érdekében, hogy a politikai realizmus fogalmát teljes egészében körbe tudjuk járni, kezdetben érdemes megvizsgálnunk a politikai tudással és valósággal való kapcsolatát. Ez azért lesz olyan nélkülözhetetlen, hiszen a politikai realizmus konfliktusban áll a felvilágosodás racionalizmusával és az utópia politikai gondolkodásban¹ betöltött normatív voltával is. Így „amikor [...] a politikai realizmust szembeállítjuk a politikai utópiá-

¹ A későbbiekben kísérletet tesz a dolgozat a politikai gondolkodás és a politikai filozófia fogalmi elválasztására, jelen helyzetben azonban nem indokolt a markáns fogalmi szétválasztás, így azt csak később tárgyaljuk.

val, meg kell értenünk a politikai tudás természetét és [annak] a politikai valósággal való kapcsolatát”² is, hiszen a politikai tudás a politikai valóságban gyökeredzik, az utópiát pedig a valósággal való viszonyunkból tudjuk csak levezetni.

A politikai tudás fogalmi meghatározása azonban számos esetben nehézségekbe ütközik, hiszen a politikatörténet évezredek fejlődése során gyakran mást és mást értettek alatta, tekintettek a politikai tudás részének. Általánosságban mégis kijelenthetjük, hogy a politikai tudás: „a politika világára, a politikai cselekvésre és a politikai intézményekre vonatkozó ismeretek összessége, amelynek számos formája lehet. A klasszikus politikai filozófia a politika legalapvetőbb, végső kérdéseire – a jó politikai rend, a helyes politikai cselekvés mibenlétére – keresi a választ; célja [...] az ezen kérdésekre vonatkozó vélemények felváltása a rájuk vonatkozó tudással”.³ Ebből az általános fogalom meghatározásból is kitűnik a politikai tudás egyik fontos sajátossága, mégpedig, hogy egyszerre vonatkozik teoretikus és gyakorlati ismeretekre, a politikai cselekvéstől kezdve az intézményi jellegzetességeken át a politika belső működési elveinek feltárása és megértése, az ezekre vonatkozó kérdések tudássá formálása is feladatai közé tartozik.

A politikai tudás így a klasszikus tudományfelfogás értelmében a „hogyan éljünk?” kérdésre keresi a választ, hiszen csakis ezzel az átfogó kérdéssel vagyunk képesek felölelni mindazt az ismerethalmazt, amelyre a politikai tudás mint tudásforma vonatkozni kíván. Ez a megközelítési forma azonban nem állítható párhuzamba a felvilágosodás hatására kialakult, modern tudományfelfogás tény-érték megkülönböztetésén nyugvó felfogásával,⁴ hiszen e szerint a politikai tudás nem – vagy nemcsak – racionális, empirikus alapokon nyugvó matematizálható információk halmaza, hanem egy filozófiai megalapozottságú, az embert mint közösségi lényt a fókuszába helyező, értelmező ismeretelméleti eljárás. Egy olyan tudás, amely a lehető leguniverzálisabban kívánja az ember egyéni, de leginkább a közösségben betöltött szerepét feltárni és értelmezni. Ezt támasztják alá Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájának* első, bevezető sorai is, amelyek szerint:

² Láncki 2015, 36, saját fordítás

³ Mándi 2019 (saját kiemelés).

⁴ Vö.: Láncki 2004, 6.

„Minden bizonnyal a legfőbb és leginkább vezető tudomány [...] az államtudomány: ez szabja meg ugyanis, hogy milyen tudományokra van szükség a városállamokban, s hogy melyeket és milyen fokig kell mindenkinek tanulnia; látjuk, hogy még a legnagyobb becsben tartott képességek, pl. a hadtudomány, a gazdaságtudomány, s a szónoklás művészete is alája tartoznak. Minthogy pedig a többi tudományt mind felhasználja, sőt ezenfelül még törvénykezik is arról, hogy mit kell tenniük, s mitől kell tartózkodniuk, természetes, hogy az államtudomány végcélja magában foglalja a többi tudomány céljait is, úgyhogy ez a cél az ember számára valami jó. [...] Vizsgálódásunk ezekre a célokra irányul, mivelhogy bizonyos értelemben maga is államtudomány.”⁵

Ennélfogva a politikai tudás egy olyan általános tudásforma – legalábbis annak antik, a felvilágosodás racionalizmusa előtti alakjában –, amely egyetemesen kívánja a tudásformákat átívelően értelmezni és értékelni az emberi élet közösségi aspektusait. Közösségi volta okán azonban nem elegendő számára a tisztán racionális, külső szemlélőként leírható és csak objektíven prezentálható tényezők feltárása és bemutatása – pont emiatt oly nehezen értelmezhető a modern politikatudomány politikai tudásképe a társadalomtudományi tudásformákkal szemben támasztott elvárások tükrében –, hiszen ennél sokkal mélyebbre menve, bizonyos belső beállítódásokat, adottságokat és normákat is figyelembe kíván venni. Értve ez alatt az adott politikai közösség intézményi adottságait, társadalmi keretrendszerét, jogi, kulturális, szociológiai és antropológiai sajátosságait egyaránt. Célja nem más, mint megérteni a létező és jelenvaló politikai forma milyenségét.

A kiindulási állapota ennélfogva hát nem a *miért?* oksági összefüggéseken nyugvó kérdésköre, hanem sokkal inkább a *mi?* és *milyen?* kérdéseknek a létező megismerésére vonatkozó halmaza, mivel, ahogy az *Államban* is olvashatjuk „[...] a tudás a létezőre [vonatkozik], megismeri azt, hogy *mi* a létező és *milyen*”.⁶ A létige veridikus volta miatt így nemcsak a létező politikai közösség teleologikus mozzatórugóit, de a politikai valóság egészét is fel kívánja tárni, utat nyitva ezzel egy új fogalom, a politikai valóság

5 Arisztotelész 1987, 6, 1094a–b (saját kiemelés).

6 Platón 2018, 478a. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy az antik görög nyelvben a létige veridikus tartalma végett a létezőre vonatkozás egyben a valóságra irányulást is jelenti (Platón 2018, 303, 51. lábjegyzet), amely a politikai tudás valósághoz való viszonyulásának értelmezését is nagymértékben segíti a számunkra.

megértésének szükségszerűsége felé. E fogalom meghatározását megelőzően azonban fontos még egy szempontot figyelembe vennünk a politikai tudás leírása során, mégpedig a tudás gyakorlathoz való viszonyulását. Vagyis, hogy a politikai tudásnak mennyire kell a cselekvés vagy éppen az elméletalkotás tudományának lennie.

Fontos megjegyeznünk viszont, hogy az elméletben és gyakorlatban történő megvalósíthatóság nem minden esetben esik egybe, és tévesen járnánk el, ha a valós és a megvalósítható fogalmát szinonimaként kezelnénk, hiszen „a gondolkodás és a cselekvés racionalitása két különböző dolog. A gondolkodás racionalitása nem mindig garantálja a cselekvés racionalitását”.⁷ Az elgondolásban megszülető állam koncepciója teremtette meg a politikai filozófiát és tette azt eredendően utópikussá, amely ugyan racionális észelvek mentén kívánja elméleti konstrukcióit felépíteni, elsőre mégis áthidalhatatlannak tűnő szakadékot teremt elmélet és gyakorlat között. Így „elvi akadálya nincs az *a priori* okoskodásnak és politikai tervezetésnek, de igazsága csak utólag derülhet ki, ami nem kevesebbet jelent, mint annak kimondását, hogy aki *a priori* módon tervezi a politikát, az kísérletezik az emberi közösséggel, kísérleti alanynak tekinti az emberi életet, valamilyen általánosnak veti alá a megismételhetetlen egyszeri emberi sorsokat”.⁸

E problémában gyökeredzik és kapcsolódik aktívan a politikai realizmus kérdésköre is a politikai tudás és valóság kettőséhez, vitába szállva a politikai valósággal szintén kapcsolatba lépni kívánó politikai utópia elgondolásával. Eszerint „a politikai realizmus az, amely megpróbálja áthidalni a racionális utópia és a tényleges politikai cselekvés közötti szakadékot”.⁹ Ebben keresendő hát a politikai realizmus tényleges volta. Tartalmi feltárását azonban meg kell előznie a politikai valóság, a politikai hagyomány és filozófia, továbbá a politikai utópia alaposabb vizsgálata. A következőkben erre teszünk kísérletet.

7 Schumpeter 2003, 259 (11. lábjegyzet), saját fordítás.

8 Láncki 2004, 19.

9 Láncki 2015, 21, saját fordítás.

A politikai filozófia mint a nyugati politikai hagyomány alapja¹⁰

A politikai tudás kiindulópontjaként meghatározott „hogyan kellene élnünk?” kérdése és az ezzel szoros összefüggésben lévő ember mint közösségi lény koncepciója teljesen új megvilágításba helyezte a filozófia alapkérdéseit is. Az addig tisztán a természet megismerését célzó filozófia vezető szerepét átvette a metafizika, a fizikai valón túli filozófia vizsgálódása. Szókratész dialógusaiban jelenik meg ez az új, az embert és az ember természetét a középpontjába helyező, filozófiai alaposságot megkövetelő vizsgálódási forma, létrehozva ezzel a politikai filozófiát. Kiindulópontja maga az ember, vizsgálódásának fókuszában az emberi közösségek szervezőelvei, a politikai tudás és valóság általános, de lehető legalaposabb feltárása áll. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ez a vizsgálódási forma „nem az »első elvek és okok«, hanem éppen ellenkezőleg, a »végső dolgok« tudománya, értve ezek alatt az emberek mindenkori, és mindenkor változó céljait”.¹¹

Ez a megismerés pedig közvetlen kapcsolatot tart fent a politikai cselekvéssel mint aktív cselekvési formával, segítve a *létező* és a *valóság* formálhatóságát. Így a politikai filozófia hívószavai – hasonlóan a politikai tudás kérdéseihöz – a mi? és milyen? kérdőszavakban keresendők. Vizsgálódásának fókuszában a jó élet misztériuma és az emberi dolgok valósága áll. Célja a politikai cselekvés esetleges gyakorlati megnyilvánulásainak elméleti alátámasztása, de semmiképpen sem azok gyakorlati megvalósítása. Így nem célja a politikai cselekvés részévé válni, csak annak megalapozásában és a cselekvés – tapasztalat és tudás útján megismert – végkimeneteleinek előrejelzésében kíván részt vállalni.

A politikai filozófia tartalma azonban nem fedheti le egészében a politikai gondolkodás fogalmát, hiszen a politikai gondolkodás magában hordozza az aktív cselekvést megelőző döntéshelyzetekben – a politikai filozófiára támaszkodó, de azon túlmutató – tényleges döntések megfontolását is, amelyek már a cselekvés szerves részeként is értelmezhetők. Így kijelenthetjük, hogy mint olyan, a politikai gondolkodás tágabb fogalomként szolgál a politikai döntések, a megfontolás és a politikai cselekvés összetett

10 A fejezet nagyban támaszkodik: Jereb 2021, 8–18.

11 Demeter 2017, 163.

rendszerében – modern fogalmát tekintve legalábbis biztosan, mely szerint az alábbi módon írhatjuk le tartalmát:

„[...] a politikai gondolkodás: a politikában szerephez jutó gondolati tevékenység, amelynek során a politika résztvevői tudatosítják magukban – és persze másokban – a politikai cselekvés által megoldandó problémákat, a politika »kérdéseivé« alakítják azokat, hogy megfogalmazhassák a politikai válaszokat. [...] Aligha vitatható, hogy gondolati tevékenység nélkül nem születhetnek meg a kérdések és a válaszok sem, vagyis – ugyanúgy egyébként, mint bármilyen más tevékenységforma esetében – a politikai tevékenységet folytató embereknek szükségképpen gondolkodniuk kell.”¹²

Következésképp, a modern tudományfelfogásban használt politikai gondolkodás meghatározása ugyan az antik elgondoláshoz hasonlóan a továbbiakban is szoros kapcsolatban áll a politikai filozófiával, jelentős különbségekre is rávilágít e két fogalom esetében. A politikai filozófiával szemben a politikai gondolkodás a politikai közösség életének szervezése során felszínre kerülő problémák értelmezésére és azok megoldási javaslatainak kidolgozására törekszik, míg a politikai filozófia önmagában, csak a „hogyan kellene élnünk?” elméleti kérdésével foglalkozik a politikai tudás és valóság feltárása mentén.

A politikai filozófia így önmagában véve utópikus kell hogy legyen, hiszen a gondolkodása a jövőbe irányul, és célja a legjobb vagy legjobb megvalósítható politikai berendezkedés – hiszen ez biztosítja a jó élet lehetőségét is az egyén számára – megtalálása és annak elméleti megkonstruálása. Ez az utópikus volt azonban magában hordozza az elmélet gyakorlatlaltól való eltávolodását is, amelyre a politikai cselekvőnek lehetőleg már a politikai közösség életét felforgató cselekedete végrehajtását megelőzően válaszokkal kell szolgálnia.

A politikai realizmus tudás- és valóságképe

A politikai tudás és valóság és utópia fogalmi áttekintését követően érdemes megvizsgálnunk e háromnak a politikai realizmussal való kapcsolatát is, különösképpen a politikai realizmus róluk alkotott képét, közelebb ke-

¹² Schlett 2018, 15.

rülve a kortárs politikaelméleti realizmus tartalmi elemeinek beazonosításához és bemutatásához, a politikai realizmus fogalmának lehető legpontosabb meghatározásához.

A politikai tudást – ahogyan azt korábban már bemutattam – egy olyan általános tudásformának tekintem, amely univerzálisan kívánja interpretálni és értelmezni a közösségben élő ember valóságát, téve ezt belső és külső sajátosságok figyelembevételével, a politika sajátos szabályai mentén. E sajátos szabályok megléte azért is olyan hangsúlyos, mert a politikai realizmus erre támaszkodva vallja, hogy a politikai tudásnak inkább a politikai cselekvésre kell vonatkoznia,¹³ a politikai cselekvés elsőbbségét hirdetve a politikai gondolkodással szemben. Ezen elsőbbség hirdetése azonban nem jelenti azt, hogy a politikai realizmus teljesen szakítani kívánna a politikai gondolkodás – és így a politikai filozófia – nézőpontjával.

A politikai realizmus politikai valóságról alkotott képe azonban eltér a racionalista politikai utópia valóságkonceptiójától, hiszen míg az utóbbi tisztán az emberi ész által elgondolt konstrukciók megvalósításának eszközeként tekint a politikai cselekvés során a politikai tudásra, addig a politikai realizmus a politikai tudás által felszínre hozott „létezőre” konkrét eseményként hivatkozik. Ezáltal pedig elismeri a politikai cselekvő korlátozottságát a cselekvés folyamatában, vagyis nem tekinti csak a tiszta ész által elgondolt legjobb megvalósíthatót automatikusan valóságosnak. Különbséget tesz a gondolati és a gyakorlati – cselekvésbe ültetett – megvalósulás között, még annak a konkrét politikai cselekedetnek a megvalósítása előtt. Elismeri az ember határait és azokat figyelembe véve kíván képet adni a politikai tudás mozgásteréről a politika világában.

A politikai utópiának – a politikai realizmus értelmezésében – így a legnagyobb hibája pontosan abban keresendő, hogy a politikai tapasztalatot figyelmen kívül hagyja, és a tisztán elgondolt és gondolatban megvalósíthatónak tűnő kreációt a valósággal azonosnak tekinti. Elfelejtkezve a politikai közösségek egyedi és sajátos belső működési elveiről, azokat negligálva kívánja megvalósítani az általánosan elgondolt helyzetet a konkrét pillanatban és közösségben, olyan normatív értelmezési keretet alkotva, amely a politikai gondolkodás és cselekvés mozgásterét szűkítve korlátozza az embert. Így a túlzó gondolati szabadság válik valós korlátjává a politikai cselekvés egészének, hiszen a politika belső szabályszerűségei helyett

13 Vö.: Láncki 2015.

más, külső tényezőket – legtöbb esetben morális elveket és értékeket – tesz forrásává. Ez vezet ahhoz az állapothoz, amelyet a kortárs realista gondolkodók kifogásolnak és amellyel szemben kifejtik a politika realista olvasatát.

„Furcsa helyzet jött létre a mai nyugati társadalmakban. Egyfelől úgy tűnik, mintha a liberalizmusnak nem volna valódi alternatívája; pontosabban, nem ismerjük az emberi társadalom és politika más olyan megközelítését, mely elméletét tekintve annyira gazdag és átfogó, erkölcsileg pedig akár csak közel olyan elfogadható volna a jelenlegi összetételű és állapotú nyugati társadalmak széles rétegei számára, mint a liberalizmus. Liberális eszmék hatják át társadalmi világunkat és mindennapos várakozásainkat azzal kapcsolatban, hogy az emberek és az intézmények hogyan fognak cselekedni, és hogyan kellene cselekedniük; ezek az eszmék alkotják azt a végső, meghatározó keretet, amelyen belül politikai gondolkodásunk mozoghat.”¹⁴

Így a politikai realizmus e „végső, meghatározó kerettel” szemben törekszik a politika antimoralista és antiutópista alternatíváját bemutatni, támaszkodva számos, a felvilágosodás előtti gondolkodó meglátásaira és építve a kortárs politikaelmélet eredményeire egyaránt. A továbbiakban a nemzetközi és hazai szakirodalmat áttekintve részleteiben kívánom bemutatni a realizmus politikáról és a politikai cselekvés szerepéről alkotott képét. E koncepció kibontása során annak két meghatározó, nemzetközi szakirodalmi alpművére támaszkodom: Bernard Williams 2005-ben publikált *In the Beginning Was the Deed. Realism and Moralism in Political Argument* címet viselő és Raymond Geuss 2008-as *Philosophy and Real Politics* című kötete kerül vizsgálati fókuszunk középpontjába.

A politikai realizmus antimoralizmusa

Bernard Williams politikaelméleti kötetének első esszéjében fekteti le a politikai moralizmusról és a politikai realizmusról alkotott sajátos koncepcióit. Mint írja, „azokat a nézeteket, amelyek a morált a politika elé helyezik, a »politikai moralizmus« változatainak [...]”¹⁵ fogja nevezni, amelyek-

¹⁴ Geuss 2003, 54.

¹⁵ Williams 2005, 2, saját fordítás.

kel szemben pedig megpróbál felállítani „[...] egy olyan megközelítést, amely nagyobb autonómiát biztosít a sajátosan politikai gondolkodásnak. Ezt nevezhetjük, egy bizonyos hagyomány kapcsán, »politikai realizmusnak«”.¹⁶ Ez a hagyományfelfogás pedig tökéletesen leírja a kortárs politikai realisták önidentifikációs törekvéseit is. Ugyanis nem igyekeznek egy teljesen új, az eddigi politikaelméleti keretektől eltérő paradigmát megteremteni, sokkal inkább a politikaelmélet hagyományaira támaszkodva bizonyos szerzők írásait – és ezen szerzők meglátásait a politikai gondolkodásról, filozófiáról, tudásról és cselekvésről – értelmezni és újraértelmezni. Így a politikaelméleti realizmus nem tekinthető egységes és zárt, normatív keretrendszernek – hiszen éppen ezek ellen kíván fellépni –, sokkal inkább egy megkülönböztetésen alapuló elméleti formának, hiszen „a realizmus nem mondja meg, mi legyen a politika tartalma, legfeljebb azt, hogy miként lehet és érdemes megismerni és művelni a politikát, ha egyszer felismertük, hogy sajátos szabályait figyelmen kívül hagyva semmilyen cél nem érhető el”.¹⁷

Williams itt azonban nem áll meg, hiszen a politikai moralizmus politikai praxisra gyakorolt hatásait vizsgálva két, egymástól jól elválasztható moralista modellt ír le. Egyiket az utilitarizmussal, másikat a rawlsi elgondolás politikai liberalizmusával azonosítva. Az első modell szerint – amelyet Williams *enactment* vagy elrendelő modellnek nevez:

„a politikaelmélet elveket, fogalmakat, eszményeket és értékeket fogalmaz meg; a politika pedig (amennyiben azt teszi, amit az elmélet akar) arra törekszik, hogy ezeket a politikai cselekvésben, meggyőzéssel, hatalomgyakorlással és így tovább, kifejezésre juttassa. Ez nem feltétlenül (bár általában igen) személyek közötti különbségtétel. Sőt, van egy köztes tevékenység, amely mindkét fél számára közös lehet: ez az elvekről és értékekről alkotott sajátos elképzeléseket alakítja ki a körülmények fényében, és olyan programokat dolgoz ki, amelyek ezeket az elképzeléseket kifejezhetik.”¹⁸

Ezzel szemben a másik modell értelmében – amelyet Williams strukturális modellnek nevez – „az elmélet a hatalom alatti együttélés erkölcsi feltételeit fekteti le, olyan feltételeket, amelyek között a hatalom igazsá-

16 Uo. 3, saját fordítás.

17 Gyulai 2021, 105.

18 Williams 2005, 1, saját fordítás.

gosan gyakorolható”.¹⁹ Ez a megközelítés adja majd alapját *Az igazságosság elméletében* kifejtett politikai liberalizmus koncepciójának is. Csakhogy azontúl, hogy fontos e két modell közötti különbségtétel meghatározása, talán még fontosabb a közös jellemzőinek beazonosítása. A két modellről pedig egységesen kijelenthető, hogy „mindkettő az erkölcs elsőbbségét hirdeti a politikával szemben”,²⁰ ezáltal pedig a politikaelméletet alkalmazott etikává téve negligálja a politika sajátos, belső működési elveit és a politikai valósággal szakítva utópikussá teszi a politikai cselekvés végkimenetelét. Williams szerint azonban „a politikaelmélet kívánatos formájára vonatkozó kérdésre azonnal adható egy negatív válasz: nem moralista. Mivel »semmiképpen sem lehetséges, hogy az elmélet véges-végig a gyakorlat előtt járjon«, a (liberális) politikaelmélet szerepet téveszt, amikor a társadalmi gyakorlatok előzetes feltérképezése előtt állapít meg normatív kritériumokat a politikai cselekvés számára”.²¹ A politikai moralizmus azonban pont ezt teszi és normatív kritériumok mentén száll harcba a politika valóságával. A politikai realizmus viszont azt vallja, hogy a politikai elvek *a priori* igazolása nem lehetséges. „A Williamset érdeklő probléma tehát elmélet, gyakorlat és rendkívüli egymáshoz való viszonya.”²²

Realizmus és történelem

Raymond Geuss *Philosophy and Real Politics* című kötetében Williams gondolatiságát továbbszöve szintén a politikai moralizmus törekvései ellen emel szót. E morális politikafelfogásnak a gyökerét pedig Kant tanításának térnyerésében véli felfedezni. Értelmezésében ez az irányvonal fejeződik ki abban is, „hogy a politikai filozófusok körében népszerű a »politika mint alkalmazott etika« szlogenje”.²³ Ebben a szlogenben azonban Geuss komoly kockázatot lát, hiszen nézete szerint nem egyértelmű ennek tényleges jelentéstartalma. Értelmezésekor ugyanis érvényesülhet az *ethics-first* felfogás – általa tévesnek gondolt – elképzelése is, amely a politika szféráját

¹⁹ Uo. 1, saját fordítás.

²⁰ Uo. 2, saját fordítás.

²¹ Illés 2021, 56.

²² Uo. 56.

²³ Vö.: Geuss 2008, 1, saját fordítás.

annak teljességében az etika alá rendeli. Ez a megközelítés viszont eltávolítja a politikai filozófiát a politika ténylegesen létező valóságától, és etikai törvényszerűségek és szabályrendszerek értelmezési keretein belül engedi csak kibontakozni.

Geuss ugyan nem vitatja a politika és az etika között fennálló esetleges kapcsolatot, hiszen elismeri, hogy a politika nem szigorúan értékmentes vállalkozás és nem is lehet az, hiszen hatást gyakorol rá a politikai közösség normatív beállítódása. A politikai cselekvés formái és azok értelmezési tevékenységei azonban nem lehetnek tisztán etikai alapúak és nem indulhatnak ki tisztán etikai elvek szabályszerűségéből sem, nem tekintethők egyszerűen természet szerint adottnak, *a priori* megismerhetően, hiszen:

„az okok, amelyek miatt a legtöbb politikai és erkölcsi fogalmunk létezik (abban a formában, ahogyan van), kontingens, történelmi okok, és csak egy történelmi beszámoló adhatja meg számunkra a megértésük kezdetét, és teszi lehetővé számunkra, hogy kritikusan reflektáljunk rájuk, ahelyett, hogy egyszerűen természetesnek vennénk őket”.²⁴

Így a Geuss által felfogott politikai realizmus szoros kapcsolatban áll a történelemmel, és politikai gondolkodása közben támaszkodik a történelem eseményeiből származó tapasztalatok *posteriori* ismereteire. A moralista megközelítésben pedig azt kifogásolja, hogy szakítva a történelem adta tanulságok értelmezésének kényszerével, tisztán az észre támaszkodva, morális elvek mentén kívánja szervezni a politikai közösségek életét és *a priori* megismerés mentén megalkotni a politikai rend tartalmát. Rawls méltányosságként felfogott igazságosságelmélete pontosan ebbe a hibába esve tekint el a politikai hatalom kérdésétől a társadalomban, és kívánja megvalósítani a méltányosság két fő elvét. Vagyis, hogy „először: minden személynek egyenlő joga [legyen] a másokéval összeegyeztethető legkiterjedtebb alapvető szabadságra, másodsor [hogy]: a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeknek úgy kell[jen] alakulniuk, hogy a) okkal várhassuk, hogy mindenki számára előnyösek, s ugyanakkor b) olyan pozíciókhoz és hivatalokhoz kötődjenek, amelyek mindenki előtt nyitva állnak”.²⁵ A szabadság és az egyenlőség ilyen formátumú paralel megvalósulása egy politikai berendezkedésben azonban nélkülözi a realitásokat, és tisztán morá-

24 Uo. 69, saját fordítás.

25 Rawls 1997, 87.

lis megközelítése nem teszi lehetővé számunkra, hogy kritikai reflexióval élhessünk. Elvárja, hogy természetszerűségét és valóságát *a priori* elfogadjuk és magunkévá tegyük. Így „nemcsak a hatalomról nem esik szó ebben a könyvben, hanem a valós vagy rendelkezésre álló tényeket is szándékosan kizárták az igazságos rend rawlsi világából”.²⁶

Geuss azonban a politikai cselekvés történetileg megvalósult formáit kívánja politikai filozófiájának kiindulópontjává tenni és azok tükrében értelmezni a politika nyújtotta lehetőségek határait. Nem az etika szabta – a politika természetétől idegen – határok mentén korlátozza a politikai cselekvés mozgásterét, de elismeri a politikai cselekvés bizonyos korlátoltságát. Mindezt azonban a politika sajátos belső működési elveire, illetve a történelem szabályszerűségeire vezeti vissza, és nem a tiszta ész nyújtotta megismerés kizárólagosságára. Éppen ezért olyan fontos források a kortárs politikai realizmus gondolkodói számára Thuküdidész, Machiavelli és Hobbes, mivel írásaikban a múltbeli cselekedetek vizsgálata és azok megértése áll, felismerve, hogy „a politikai tudásnak a politikai cselekvésre kell irányulnia, nem pedig a gondolkodásra, a normákra és hasonlókra”.²⁷ Mindezek fényében Geuss meghatározása a politikai realizmus megközelítéséről a következőképp szól:

„Amit én »a politikai filozófia realista megközelítésének« kívánok nevezni [...] [annak] középpontjában a kollektív emberi cselekvés történelmileg megvalósult formáinak tanulmányozása áll, különös tekintettel arra, hogy az emberek milyen sokféleképpen strukturálhatják és szervezhetik cselekvésüket annak érdekében, hogy korlátozzák és kontrollálják a rendezetlenség olyan formáit, amelyeket más okokból túlzottnak vagy elviselhetetlennek találnak.”²⁸

Tehát „a realizmus a politikai gondolkodásban azt jelenti, hogy a tényleges történéseket nemcsak példaként, hanem annak a határaként is tekintjük, amit politikai szereplőként tehetünk”.²⁹ Arra a kérdésre viszont, hogy a politikai realizmus hogyan viszonyul a politika és etika között fennálló esetleges kapcsolat természetéhez, még nem kaptunk kielégítő választ. Azt láthatjuk, hogy a realizmus kortárs politikaelméleti megközelítése nem

²⁶ Láncki 2015, 41, saját fordítás.

²⁷ Uo. 41, saját fordítás.

²⁸ Geuss 2008, 22, saját fordítás (saját kiemelés).

²⁹ Láncki 2015, 43, saját fordítás.

tagadja ennek a kapcsolatnak a meglétét, és ezért nem a „*might is right*” thraszümakhoszi igazságosságfelfogásával³⁰ tekinti azonosnak magát, de markánsan elhatárolódik a politika alkalmazott etikaként való felfogásától is.

Így válik a politikai realizmus egyik központi fogalmává a legitimitás, hiszen az »[...] dől el rajta, hogy lehetséges-e egyáltalán elméletet csinálni a politikáról (a »*might is right*« felfogás ellenében), és hogy az az elmélet lehet-e egyáltalán sajátosan politikai elmélet (az alkalmazott etikai megközelítéssel szemben)»³¹ vagy sem. Így arra a kérdésre keresi a választ, hogy képesek vagyunk-e olyan elmélet felállítására, amely a politika legitimitását előzetes morális értéktől függetlenül tudja leírni. E kérdés megválaszolásához azonban át kell tekintenünk a realizmus etikafelfogását, amelyhez Max Weber érzületetikai és felelősségetikai megkülönböztetésére támaszkodunk a továbbiakban.

Érzület- és felelősségetika – realizmus a politika és etika viszonyrendszerében

Max Weber 1919. január 28-án Münchenben tartotta meg *A politika mint hivatás* című előadását, amelyben a politika sajátos belső működési elveit feltárva adott képet a politikai legitimitás esetleges forrásairól, a politikai apparátus mechanizmusairól és formáiról, a politikusi alkat típusairól, a politika és etika kapcsolatáról egyaránt. Értekezésének központi kérdéseit megvitatva, annak végén tér ki a politika és etika viszonyrendszerére.

„De milyen valóságos kapcsolat áll fenn etika és politika között? Vajon csakugyan semmi közük sincs egymáshoz, amint ezt olykor állítják, vagy épp ellenkezőleg, »ugyanaz« az etika lenne érvényes a politikai cselekvésre is, mint minden más cselekvésre? Némelyek azt hiszik, hogy ez a két állítás kizárja egymást: vagy az egyik, vagy a másik igaz. Vajon a politikával szemben támasztott etikai követelmények szempontjából valóban annyira közömbös volna, hogy a politika egy nagyon sajátos eszközzel, a hatalommal dolgozik, amely mögött az *erőszak* áll?»³²

30 Platón 2018, 77 (338c).

31 Szűcs 2018, 46.

32 Weber 2020, 111.

Weber, mint látjuk, a politika sajátjának tekinti a hatalommal való rendelkezés jogát, amely „minden olyan esetben [...] [fennáll], ha egy társadalmi kapcsolaton belül van rá esély, hogy valaki saját akaratát az ellenszégülés ellenére is keresztülvigye, függetlenül attól, hogy min alapul ez az esély”.³³ Ez a hatalom pedig uralommá válik elgondolásában, „ha van rá esély, hogy egy meghatározott tartalmú parancsnak megadható személyek engedelmeskedni fognak”.³⁴ E felfogás adja a weberi politikakép alapjait, és ennek a megközelítésnek a perspektíváján keresztül vizsgálja etika és politika kapcsolatát is. Így „az emberi társulások birtokában lévő speciális eszköz, a *legitim erőszak* mint olyan, a politika valamennyi etikai problémájának sajátosságát meghatározza”³⁵ Weber olvasatában. Politikai és etika viszonyrendszerének vizsgálata során azonban kétféle, egymástól eltérő etikai felfogást tár hallgatósága elé. Egyrészt beszél érzületetikai megközelítésről, amelynek képviselője „csak azért érez »felelősséget«, hogy a tiszta érzület lángja – például a társadalmi rend igazságtalansága elleni tiltakozása – soha ne aludjon ki”.³⁶ Tettei azonban irracionálisak, és számos esetben figyelmen kívül hagyják a tények valóságát is. Ezzel szemben a felelősségetika követője kalkulál cselekedeteinek következményeivel és vállalja azok terhét, „[...] híve számol az átlagember gyarlóságával”.³⁷

Mindez azonban még nem fedti le tökéletesen a két etikai felfogás közötti különbségek teljességét, hiszen fontos figyelembe vennünk az etikai cselekvés irányultságát is, vagyis, hogy miképp viszonyul a „jó” elérésének céljához. E tekintetben is mutat ugyanis eltérést a két megközelítés. Az előbbi szerint a jó etikai célok csak és kizárólag jó cselekedetek útján érhetők el, míg a felelősségetika – számolva ugyan tetteinek esetleges következményeivel – hisz a jó cél általi szentesítés lehetőségében. Helyesebben: vallja a politikai cél etikailag veszélyes vagy megkérdőjelezhető eszközökkel való elérésének lehetőségét is.

Az érzületetikanak „*minden* cselekevést, mely erkölcsileg veszélyes eszközöket használ, *el kell vetnie*”,³⁸ mivel „nem tudja elviselni a világ etikai

33 Weber 1987, 77.

34 Uo.

35 Weber 2020, 121.

36 Uo. 115.

37 Uo.

38 Uo. 116.

irrationalitását. Ő kozmikus-etikai »racionalista«³⁹. Ezt a jóból csak jó, rosszból csak rossz származhat axiómát azonban a történelmi megtapasztalás és mindennapi tapasztalataink egyaránt megdönteni látszanak Weber szerint. Így a két etikai megközelítés az alábbi módon írható le:

1. ábra: *Érzület- és felelősségetikai sajátosságok
Max Weber meglátásai mentén*⁴⁰

Érzületetika	Felelősségetika
Nem számol következményekkel	Számol következményekkel
Nem számol az átlagember gyarlóságával	Számol az átlagember gyarlóságával
Tettei irracionálisak, csupán példaértékkel kell és lehet bírniuk	Tettei racionálisak
Jóból csak jó, rosszból csak rossz származik	A cél szentesíti az eszközt

Összegezve hát Webernek a politika és az etika között fennálló esetleges kapcsolat természetéről alkotott képét kijelenthetjük, hogy markánsan elválasztja a politika valóságát az élet egyéb etikai tényezők mentén szervezett valóságsíkjaitól, annak sajátos eszköze végett. E sajátos eszköz pedig nem más, mint a hatalom adta erőszak birtoklásának ténye, amellyel a politika rendelkezhet csak legitímen. Így a politikai cselekvés során a cselekvőnek számolnia kell a tettek következményeivel annak érdekében, hogy ne az ideák és utópiák esetleges megvalósíthatóságát vetítse ki a politikai valóság egészére, hanem felismerve a politika sajátos belső működési elveit, annak keretein belül maradván valóban a valóság egészét tudja megragadni. Mivel „mindenkinek, aki általában a politikával akar foglalkozni, és kiváltképp annak, aki hivatásszerűen kíván politizálni, tisztában kell lennie ezekkel az etikai paradoxonokkal, valamint a saját felelősségével amiatt, ami belőle magából lehet a hatásukra. Ismétlem: diabolikus hatalmakkal szövetkezik, amelyek minden erőszak mélyén ott lapulnak”.⁴¹

Azt azonban egyetlen politikai cselekvő számára sem szabhatja meg senki, hogy milyen etika mentén kívánja véghez vinni cselekedetét, és egyik vagy másik abszolút sikerében sem bízhatunk, hiszen minden esetben egyéni döntések sorozata az adott tett felelősségének sajátos értelme-

³⁹ Uo. 117.

⁴⁰ Vö.: Weber 2020, 111–127.

⁴¹ Uo. 122.

zése és súlyának meghatározása. Így a politikai cselekvés során nem tekinthetjük igaznak sem azt a megközelítést, amely negligál minden felelősséget – tiszta érzületetika –, sem azt a hozzáállást, hogy a cselekvő képes számolni tetteinek minden esetleges következményével – tiszta felelősségetika. „Ennyiben az érzületetika és a felelősségetika nem abszolút ellentétek, hanem egymás kiegészítői, s csak együtt teszik ki az igazi embert, azt, akinek »hivatása« lehet a politika.”⁴² Így a politikai cselekvést mindig az adott időpillanatban kell értékelni, támaszkodva a történelem adta példák tanulságaira, a politikai tudás sajátos univerzális voltára és az etika és politika esetleges kapcsolataira egyaránt. Így érthető meg, hogy a politikai realizmus számára miért is válnak kulcsfogalmakká a hatalom, a legitimitás, a rend és az erőszak fogalmai a politikai cselekvés vetületében.

A politikai realizmus antiutópizmusa

Az utópia szerepét és fogalmát ugyan a dolgozat *Politikai tudás és valóság* fejezetében már részleteiben is érintettük, érdemes ismét figyelmünket a fogalom felé fordítanunk annak érdekében, hogy egészében fel tudjuk tárni a kortárs politikaelméleti realizmus utópiával szembeni állásfoglalását. Az utópia fogalmát „minden olyan felfogásra alkalmazzák, amely a belátható realitásoktól elrugaszkodó élet- vagy államformát vázol fel az utópizmus mint mentalitás alapján”.⁴³ E definíció mentén pedig már kiviláglik az utópiáknak a politikai realizmus által talán legjobban kifogásolt fókuszált-sága. Mégpedig, hogy a belátható realitásoktól elrugaszkodva kívánnak képet alkotni a politika valóságáról.

Ez az elrugaszkodás a kiindulópontja minden olyan politikai filozófiai eljárásnak, amely során a politika világát „jobbá”, „szébbé”, „igazságosabbá”, „egyenlőbbé” kívánjuk tenni úgy, hogy bizonyos, a politikai valóság részét képező valóságelemet negligálunk a gondolati eljárásunk során. Ez a metódus azonban a politikai tudás univerzális voltáról sem vesz tudomást és figyelmen kívül hagyja, hogy a politika gyakorlati tudást igénylő tudomány így egyszerre támaszkodik külső és belső tényezőkre, tehát olyan sajátos

⁴² Uo. 125.

⁴³ Mezei 2019.

tulajdonságok is, mint a hatalom és uralom kérdésköre, az erőszak monopóliumának megléte, vagy éppen a rend és legitimitáció.

Ugyan „az utópia racionális, vonzó, reményt ad, és beleszólása van abba, hogyan és milyen irányba kellene haladnunk”,⁴⁴ mégsem tesz különbséget az elméletben megalkotott legjobb és a legjobb megvalósítható valósága között. Csakis a tiszta ész felvilágosult döntéseit tekinti a politikai valóság kiindulópontjainak és így a politikai tudás részének is. A politikai realizmus ezzel szemben szkeptikus a tiszta ész kizárólagos szerepével szemben és a politikai valóságot és tudást a politikai cselekvés tükrében, a politika sajátos belső működési elveinek és mechanizmusainak figyelembevételével kívánja szemlélni. Nem a fejlődés lehetőségét, csak a tisztán és kizárólagosan az észre való támaszkodás mentén történő politikaalkotás lehetőségét veti el.

A kortárs politikai realisták a politika moralista megközelítési formáit éppen ezért tartják utópisztikusnak, hiszen morális elvek mentén olyan, a politikától független elveknek rendelik alá a politikai cselekvés gyakorlatát, amelyek ennek hatására a valóságtól elrugaszkodott politikaképet teremtenek. E téren kritikus a politikai realista az ideológiákkal szemben⁴⁵ és száll vitába a normatív előfelvetések által teremtett morális elvek elsőbbségének felfogásával. A realista úgy törekszik a politika tartalmi elemeinek meghatározására, hogy csak egy megközelítési perspektívát teremtsen, amely azonban a lehető legszélesebb spektrumban képes lefedni a politika belső sajátos értékeit és azoknak a politikai valósággal és tudással ápolat kapcsolatait. Mindennek értelmében a politikai realizmus nem tekinthető ugyan zárt elméletnek, hiszen a realizmus kortárs gondolkodói – pont ahogyan a realista hagyományba tartozó protorealista szerzők – eltérően vélekednek a politika belső értékeiről és azok súlyáról, szerepéről és kapcsolatáról a politikai tudás és valóság párhuzamában, de nem is törekednek arra, hogy egységesítsék e téren fellelhető különbözőségeiket, hiszen céljuk nem erre irányul. Tisztán az idealisztikus utópiákkal szembeni szkepszis felébresztését, a politikai cselekvés elsőbbségét és a politika sajátos belső elveinek, a politika mint autonóm valóság tényének elismerését érzik küldetésüknek.

44 Láncki 2015, 20–21, saját fordítás.

45 Vö.: Prinz–Rossi 2017, 348–365.

A politikai realizmus fogalmát tehát megközelítőlegesen leírhatjuk úgy, „mint a politika tanulmányozására, gyakorlására és normatív értékelésére vonatkozó megközelítések egy olyan családját, amely (a) megerősíti a politika autonómiáját (vagy, minimálisabban, megkülönböztethetőségét); (b) a nézeteltérést, a konfliktust és a hatalmat a politika megmásíthatatlan és konstitutív jellemzőinek tekinti; (c) »utópisztikusnak« vagy »moralistának« utasítja el azokat a megközelítéseket, gyakorlatokat és értékeléseket, amelyek látszólag tagadják ezeket a tényeket; és (d) a politikai rendet és stabilitást az igazságossággal szemben előnyben részesíti (vagy, minimálisabban fogalmazva, elutasítja az igazságosság abszolút elsőbbségét más politikai értékekkel szemben)”.⁴⁶

A probléma pedig abban rejlik, hogy amint az utópia elutasítja azokat a megközelítéseket, gyakorlatokat és értékeléseket, amelyek a politika autonómiáját és annak a hatalomért folytatott állandó harc miatt kibontakozó konfliktusos voltát hirdetik, kihelyezi a vizsgált valóságot a politikai valóság világából. Így „az utópikus gondolat megszünteti a valóság abszolút minőségét, és a valóság és egy ideológiailag létrehozott birodalom között számos átmeneti életmódot hoz létre”.⁴⁷ Ez az eljárás kedvez az ideológiák születésének, a megvalósíthatóság hatáskörét a társadalmi kísérletek szintjére is kiterjeszti, nem számolva azok utólagos következményeinek súlyával. Egy olyan világot teremt, ahol az válik valósággá, amit a többség annak gondol, és ennek tükrében törekszik a politika belső szabályszerűségeit, értékeit és normáit is értelmezni. Idealisztikus valóságot teremt ezáltal, amelyben csakis az adott cél megvalósításához elengedhetetlenül szükséges valóságelemek kerülnek elfogadásra, mindazoktól a valóságelemekről – sajátos belső működési elvektől – azonban eltekint, amelyek az idealisztikus cél megvalósulását esetlegesen gátolnák.

Ezzel a problémával azonban a kortárs politikai realistákat megelőzően is már számos politikai gondolkodó találkozott, felismerve azokat az esetleges kockázatokat, amelyek a politikai valóság torzulásából, továbbá a politikai cselekvés tisztán ideák mentén megvalósuló lehetséges végkimeneteiből származhatnak. Ezeket a szerzőket a realista hagyomány tagjainak szokták tekinteni, hiszen meglátásaikkal nagymértékben hozzájárultak a politikai realizmus antiutópista jellegéhez. Reflektálva a politika egyedi

⁴⁶ McQueen 2017, 2, saját fordítás.

⁴⁷ Láncki 2015, 51, saját fordítás.

voltára és hangsúlyozva a történelmi tapasztalat szerepét a tisztán elméleti koncepciókba vetett reflektálatlan hit helyett a politikacsinálás folyamatában.

Így kiváltképp Machiavelli *A fejedelem* című munkája érdekes a számmunkra, amely a dolgok valódi igazságának feltárását tűzte ki célul, annak érdekében, hogy az ugyan sok esetben jól hangzó és a kor elvárásainak – etikai normáinak – megfelelő, de a politika valóságával kapcsolatban nem álló viszonyulások helyett igazi alternatívát teremtsen. Egy olyan politikai cselekvési kézikönyvet alkotott meg ezzel, amely a politika sajátos belső működési elveit figyelembe véve képes valóságos képet alkotni a politikáról és meghatározni a politikai cselekvő feladatait és mozgásterét a politika világában. Ezzel a megvalósítható helyett a valóságost vizsgálta és írta le olyannak, amilyen. Mint fogalmaz:

„helyesebbnek ítélem a dolog *valódi igazságának* kifürkészését, ahelyett, hogy megelégednék a róla alkotott elképzeléssel. Sokan képzelnek el olyan köztársaságokat vagy egyeduralkamat, *amelyek a valóságban soha nem voltak, és amelyenkről nem is tudunk*. Nagy a távolság valódi és képzelt életmódunk, valóságos és feltételezett tetteink között; aki az utóbbiak alapján okoskodik, inkább saját romlásának okozója, mintsem sikeres előmenetelének.”⁴⁸

Machiavelli e megközelítés mentén hirdeti a döntések és cselekedetek elsőbbségét, továbbá a politikai hatalom instabilitását, felismerve ezáltal, hogy *„hogya a cselekvés vagy döntés, valamint a szükséglet és az akarat érvényesítése a politika lényege”*.⁴⁹ Ez a látásmód pedig a Machiavellit követő realista hagyományhoz kötődő szerzők műveiben is vissza-visszatér, a politikai realizmus egyik, ha nem legfontosabb kiindulópontjává válik. A „hogyan kellene élnünk?” kérdése helyett a „hogyan élünk?” kérdését helyezi vizsgálódási fókuszába, hiszen míg az előbbi teret nyithat az utópiának, addig az utóbbi tisztán a jelen és a múlt tapasztalati megismerésére támaszkodva – a józan ész is, de nem kizárólagosan csak azt figyelembe véve – próbálja felfedni a politikaelmélet és a politikai cselekvés találkozási pontjait, hiszen „a politikai realizmus szerepe a politikai valóság fő-

48 Machiavelli 1978, 51.

49 Láncki 2016, 27.

kusznak és a politikai cselekvés lehetőségének összemérése⁵⁰ kell hogy legyen. Szemben az utópia által támasztott ideális esetben megvalósítható véghezviteli kísérleteinek megkonstruálásával.

Befejezés: A politikai realizmus politikáról alkotott képének sajátosságai

Azt követően, hogy sikerült részleteibe menően feltárni a politikai realizmus két fő sajátosságát – így annak antimoralista és antiutópista voltát –, érdemes a dolgozatban elhangzott megállapításokat is összefoglalóan áttekinteni annak érdekében, hogy a dolgozat végső következtetéseinek felállítása során tisztázni legyünk képesek az esetleges tartalmi bizonytalanságokat, amelyek a politikai realizmus köznapi diskurzusai során felmerülnek.

Az alábbi fogalmakat a politikai realizmus tükrében így a következőképpen definiálom:

Politikai tudás: egy olyan általános és gyakorlati, a politika céljait és belső mozgatórugóit megérteni kívánó, tudásformákon átívelő kompetencia, amely az ember mint közösségi lény (*zoón politikon*) társadalmon belüli szerepét és célját kívánja értelmezni és értékelni.

Politikai valóság: a politika világában a konkrét *létezőre* vonatkoztatott fogalom, amely figyelembe veszi a politika sajátos belső működési elveit és mechanizmusait, alapot nyújt a politikai tudásnak és határt szab a politikai cselekvésnek.

Politikai cselekvés: közösségi jellegű, a politikai tudás fókuszában álló aktív cselekvési forma, amely a politikai valóság keretrendszerén belül, de annak és a közösség politikai életének befolyásolására, esetleges megváltoztatására irányul.

Politikai utópia: a politikai valóság megváltoztatására irányuló, de a realitásoktól elrugaszkodó elméletalkotási módszer, amely figyelmen kívül hagyja a politika sajátos eszközeit és a történeti tapasztalat szerepét.

Politikai moralizmus: olyan politikaelméleti megközelítési forma, amely az etikát a politika elé helyezve korlátozza a politikai cselekvés mozgásterét.

50 Láncki 2015, 4, saját fordítás.

A dolgozat bevezetőjében meghatározott négy központi kérdésre ezen definíciók mentén konkrét válaszokat tudunk adni, amelyek a politikai realizmus sajátos politikaképét kibontva a politikai realizmus politikai filozófiai megalapozottságú fogalmi keretét is megszabják. Ennek fényében:

- (1) Kijelenthető, hogy a politikai realizmus aktívan támaszkodik a politikai tudás sajátos koncepciójára és elfogadja annak általános, tudásformákon átívelő gyakorlati kompetencia voltát. Így törekszik figyelembe venni a politikai tudás által felfedett, a politikára jellemző sajátos valóságelemeket és eszközöket, amelyek értelmében a politikát a hatalom megszerzéséért és megtartásáért zajló folyamatos küzdelemként értelmezi, középpontjában a rend megteremtésének kérdésével.
- (2) Kijelenthető, hogy a politikai realizmus antimoralizmusa a politikát alkalmazott etikává formáló törekvésekre válaszul, azokra reagálva jött létre, hiszen e felfogás mentén a politika sajátos, belső működési elvei nem kerülnek kellőképp a figyelem fókuszába, és a politikai valóság *létező* tartalmával szakítva, a politikától független elvek mentén kívánja értelmezni azt.
- (3) Kijelenthető, hogy a politikai realizmus antiutópizmusa az ész és a tényleges politikai cselekvés között húzódó, feloldhatatlannak tűnő kettősséget kívánja áthidalni. Vagyis a racionális utópia elméleti elgondolása és a politikai cselekvés útján megvalósuló tényleges politikai valóság közti különbség meglétére rávilágítva kíván elhárulódni az utópiák létjogosultságától a politika belső világában.
- (4) Kijelenthető, hogy mivel a politikai realizmus olvasatában a politikai tudás egy olyan gyakorlati tudásforma, amelynek nem az elvekre, normákra és elgondolásokra, hanem a politikai cselekvésre kell elsősorban irányulnia; továbbá, hogy a politika sajátos eszközeinek – hatalom, erőszakmonopólium – és ezáltal magának a politikai rendnek a stabilitása kiemelt fontosságú, a politikai realizmus a hatékony politikai cselekvés elsőbbségét hirdeti az elméletalkotás tisztán teoretikus megközelítésével szemben.

Összegezve az eddig elmondottakat a politikai realizmust egy olyan gondolati beállítódásnak tekintem, amely a politika autonómiáját hirdetve, a politikai tudás tudásformákon átívelő gyakorlati fókuszára tekintettel, a politikai cselekvést a politika világán belüli elsődlegesen szükséges te-

vékenységként értelmezi, amelyet a politikaelmélet és a politikai gyakorlat a „mi van?” és a „minek kellene lennie?” kérdések között húzódo ellentmondások valóságára vezet vissza. Értelmezésében a politika belső szabályszerűségek, sajátos eszközök és viszonyrendszerek komplex kapcsolati hálójával bíró, önálló valóság. Így sem az etika elsőbbségét a politika felett, sem a normatív kritériumokkal rendelkező végső, meghatározó keretben gondolkodó ideológiák elsőbbségét nem ismeri el. Szembehelyezkedik minden olyan idealisztikus megközelítéssel, amely figyelmen kívül hagyja a politika sajátos belső működési elveit és összemossa a „mi van?” valóságát a „minek kellene lennie?” ideálisan megvalósítható racionális utópiájával.

Irodalom

- Arisztotelész 1987: *Nikomakhoszi etika*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Demeter M., Attila 2017: A politikai filozófia és a „kiterjesztett gondolkodásmód” módszertani követelménye. *Kellék*, (57) 159–188.
- Geuss, Raymond 2003: Rossz közérzet a liberalizmusban. *BUKSZ*, 54–63. <http://buzsz.c3.hu/0301/06problgeuss.pdf> (Letöltve: 2023. április 4.)
- Geuss, Raymond 2008: *Philosophy and Real Politics*. Princeton–Oxford, Princeton University Press.
- Gyulai, Attila 2021: A realizmus retorikája. *Századvég*, (2) 101–123.
- Illés, Gábor 2021: *A realista politikus – A cselekvés perspektívái a realista politikaelméletben*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó.
- Jereb, Botond 2021: *A Fidesz sajátos politikai gondolkodása a liberalizmuskritika tükrében*. Budapest, Corvinus Egyetem. <http://szd.lib.uni-corvinus.hu/14821/>
- Lánczi, András 2004: A politikai tudás. *Politikatudományi Szemle*, 13 (1–2).
- Lánczi, András 2015: *Political realism and wisdom*. New York, Palgrave Macmillan.
- Lánczi, András 2016: Politikai realizmus és politikai filozófia. In Szűcs, Zoltán Gábor – Gyulai, Attila: *A hatalom kódében – Bevezetés a realista hatalomelméletbe*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – LHarmattan Kiadó.
- Machiavelli, Niccolò 1991: *A fejedelem*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Mándi, Tibor 2019: Politikai tudás. In Pásztor, Péter (szerk.): *Magyar politikai enciklopédia*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány.
- McQueen, Alison 2017: Political realism and the realist 'Tradition'. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Volume 20, Issue 3: Realism, 296–313.
- Mezei, Balázs 2019: Utópia. In Pásztor, Péter (szerk.): *Magyar politikai enciklopédia*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány.
- Platón 2018: *Állam*. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Prinz, Janosch – Rossi, Enzo 2017: Political realism as ideology critique. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Volume 20, Issue 3: Realism, 348–365.

- Rawls, John 1997: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Schlett, István 2018: *A politikai gondolkodás története Magyarországon I*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Schumpeter, Joseph 2003: *Capitalism, Socialism and Democracy*. Taylor & Francis e-Library.
- Szűcs, Zoltán Gábor 2018: *A politika lelke – A politikai realizmus elméleti és eszmetörténeti nézőpontból*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – NKE Molnár Tamás Kutatóintézet.
- Weber, Max 1987: *Gazdaság és társadalom I. – A megértő szociológia alapvonalai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max 2020: *A tudomány és politika mint hivatás*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Williams, Bernard 2005: Realism and Moralism in Political Theory. In *In the Beginning Was the Deed. Realism and Moralism in Political Argument*. Princeton University Press.